

С. М. ДУКОСКИ*Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА НА СВОБОДУ СОВІСТІ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 2(25), с. 209–213

Розглядаються сучасні міжнародно-правові зобов'язання Болгарії у сфері захисту релігійних прав.

Республіка Болгарія як суб'єкт міжнародного права та рівноправний учасник міжнародного спілкування співпрацює з іншими державами світу та міжнародними організаціями у галузі прав людини та має міжнародно-правові зобов'язання у сфері захисту релігійних прав. Міжнародно-правове співробітництво Болгарії у цій сфері складається з визнання Болгарією повного обсягу міжнародно-правових стандартів права на свободу совісті і віросповідання та їх ретельної й ефективної імплементації в національному законодавстві.

Норми чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких було надано Народними зборами Болгарії [1], визнаються частиною законодавства Болгарії, про що свідчить Конституція Республіки Болгарія у ст. 4(5) [1]. Особливу роль тут також відіграє ст. 31 Конституції Болгарії, яка передбачає, що права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними [1]. Це означає, що каталог прав і свобод людини може бути поповнено з інших джерел, якими можуть бути як міжнародно-правові акти, так і міжнародно-правові звичаї про права людини, в яких сформульовані права і свободи, не закріплені в Конституції [1]. Міжнародно-правові зобов'язання Болгарії мають впливати з її членства в міжнародних організаціях, чинних міжнародно-правових договорів, згоду на обов'язковість яких дала Болгарія, та міжнародно-правових звичаїв.

На сьогодні міжнародно-правові зобов'язання Болгарії у сфері захисту права на свободу віросповідання на практиці безпосередньо впливають з її участі в міжнародних організаціях, які відіграють провідну роль у галузі міжнародно-

правового захисту прав людини, а саме ООН, Раді Європи та ОБСЄ. Укладені в рамках цих організацій міжнародні договори, а також інші норми, викладені в їх резолюціях, є основним джерелом зобов'язань Болгарії у сфері захисту цього права.

Зобов'язання в рамках ООН. Відповідно до ст. 55 Статуту ООН Болгарія має визнавати, поважати та сприяти дотриманню прав людини. В рамках ООН було прийнято цілу низку договорів, які так чи інакше стосуються права на свободу совісті та віросповідання. Наведені нижче договори, відповідно до Конституції Республіки Болгарія, створюють зобов'язання Болгарії у сфері захисту цього права на універсальному рівні, а саме:

- Загальна декларація прав людини 1948 р. — ст. 2, 7, 18 та 29 (2);
- Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. — ст. 2 (2) та 13 (3);
- Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього 1948 р.;
- Конвенція про статус біженців 1951 р. — ст. 2 (2), 3 та 4;
- Конвенція про права дитини 1989 р. — ст. 2, 14, 20 (3) та 29 (d);
- Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставах релігії або переконань 1981 р.;
- Декларація про права людини, осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають 1985 р. — ст. 5 і 7;
- Декларація прав осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин 1992 р.

Зазначені документи передбачають чіткі, обов'язкові для Болгарії стандарти права на свободу совісті та віросповідання на універсальному рівні. Визначаючи ці стандарти, слід наголосити, що перелічені декларації 1981, 1985 та 1992 р. цілком базуються на МПГПП, їх норми розтлумачують значення відповідних статей Пакту — ст. 18 та, за аналогією, ст. 27, — а їх виконання гарантується юридично-обов'язковою силою Пакту для держав, що його ратифікували, а також спеціальними процедурами ООН — Спеціальним доповідачем зі свободи релігії чи переконання. Ці декларації вважаються доказом міжнародно-правового звичаю [2, 92]. У свою чергу, Болгарія визнає юридичну силу зазначених декларацій — Верховний Суд і Конституційний Суд Болгарії посилаються на їх норми у своїй практиці [1].

Відповідно до ст. 4(5) Конституції Болгарії ці зобов'язання є частиною її національного законодавства і мають пріоритет перед нормами національного права [1].

Болгарія має звертати увагу на виконання цього широкого переліку зобов'язань у процесі звітування перед системою механізмів контролю за дотриманням прав людини, яка існує в універсальному міжнародному праві, учасницею якої є Болгарія. У сфері захисту права на свободу віросповідання на Болгарію поширюються повноваження таких механізмів:

1) утворених відповідно до Статуту ООН — Ради з прав людини [3] та спеціальних процедур, зокрема Спеціального доповідача зі свободи релігії чи переконання. У процесі приведення норм національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів Болгарія має звертати увагу на рекомендації, що містяться в доповідях Спеціального доповідача зі свободи релігії та віросповідання, а також на зауваження, зроблені іншими спеціальними процедурами;

2) утворених відповідно до деяких зазначених вище конвенцій, стороною в яких є Болгарія, зокрема Комітету з прав людини, Комітету з економічних, соціальних та культурних прав, Комітету з прав дитини та Комітету з ліквідації расової дискримінації. Болгарія має надсилати до комітетів періодичні доповіді про стан виконання зобов'язань за відповідними договорами. Доповіді мають містити чітку інформацію про практичну імплементацію норм відповідних договорів.

Зобов'язання Болгарії в рамках Ради Європи. Зобов'язання Республіки Болгарія в рамках Ради Європи у сфері захисту права на свободу совісті та віросповідання впливають з її членства в Раді

Європи та з конвенцій, укладених у рамках цієї організації, до яких приєдналася Болгарія.

Болгарія ратифікувала Статут Ради Європи 5 травня 1992 р. Відповідно до ст. 1 Статуту мета Ради Європи досягається за допомогою органів Ради шляхом обговорення питань, що становлять спільний інтерес, шляхом укладання угод та здійснення спільних заходів у сфері захисту та збереження і подальшого здійснення прав людини і основних свобод [4, ст. 1 *a, b*]. Органами Ради Європи, відповідно до ст. 10, є Комітет Міністрів та Парламентська асамблея. Відповідно до своєї статутної компетенції Комітет Міністрів може приймати висновки у формі рекомендацій урядам країн — членів Ради та просити уряди країн — членів Ради інформувати його про заходи, вжиті щодо таких рекомендацій (ст. 15(*b*)). Парламентська асамблея може обговорювати будь-яке питання та виносити рекомендації щодо будь-якого питання, яке відповідає меті й компетенції Ради Європи, визначеним у гл. I Статуту. Вона також обговорює будь-яке питання та може виносити рекомендації щодо будь-якого питання, яке Комітет Міністрів надсилає їй для підготовки висновку (ст. 23 (1(*a*))). Резолюції та рекомендації Комітету Міністрів та ПАРЄ не є юридично обов'язковими, проте вони є авторитетним тлумаченням та баченням імплементації норм конвенцій, прийнятих Радою Європи, яким не можуть нехтувати уряди країн — членів Ради [5, 545]. Як член Ради Європи Болгарія має звертати увагу на рекомендації її органів у процесі приведення національного законодавства у сфері захисту права на свободу совісті та віросповідання у відповідність до стандартів цієї міжнародної організації.

Болгарія ратифікувала низку договорів, укладених у рамках Ради Європи, які стали частиною національного законодавства Болгарії, певні норми яких безпосередньо торкаються права на свободу совісті та віросповідання, а саме:

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.;
- Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 2000 р.;
- Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р.

Наступні документи органів Ради Європи у сфері захисту права на свободу совісті та віросповідання мають також виконуватися Болгарією:

- Резолюція ПАРЄ № 1466 (2005) “Про виконання обов'язків та зобов'язань Бол-

гарією” та п. 269–271 відповідної доповіді Комітету з питань виконання обов’язків та зобов’язань держав – членів РЄ;

- Резолюція ПАРЄ № 1179 (1999) “Про виконання обов’язків та зобов’язань Болгарією” та п. 51–55 відповідної доповіді Комітету з питань виконання обов’язків та зобов’язань держав – членів РЄ;
- Рекомендація № 1805 (2007) “Про святотатство, релігійні образи, промови ненависті проти осіб на підставі їх релігії”;
- Резолюція № 1510 (2006) “Свобода висловлення та повага до релігійних переконань”;
- Рекомендація № 1556 (2002) “Релігія та зміни в Центральній та Східній Європі”;
- Рекомендація № 1412 (1999) “Незаконна діяльність сект”;
- Рекомендація № 1178 (1992) “Про секти та новітні релігійні рухи”;
- Рекомендація № 816 (1977) “Про право на відмову від військової служби на підставі переконань”.

Республіка Болгарія також ухвалила Закон “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”, ст. 2 якого зазначає, що рішення Суду у справах проти Болгарії є обов’язковими для виконання Болгарією, а ст. 17 зобов’язує національні суди застосовувати при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Як повідомило болгарське Міністерство юстиції, уряд Болгарії направив касаційну скаргу у Велику палату Європейського суду з прав людини в Страсбурзі у справі “Священний Синод Болгарської православної церкви (митрополит Іннокентій та ін.) проти Болгарії” у встановлених Європейською конвенцією по захисту прав людини і основних свобод терміни [6].

Основні акценти в аргументації касаційної скарги, направленої у Велику палату ЕСПЛ:

1. Уряд республіки Болгарії оскаржив рішення Страсбурзького суду у справі “альтернативного” Синоду Іннокентія перед Великою палатою ЕСПЛ, оскільки винесена ухвала в частині, в якій констатується порушення ст. 9, зачіпає істотні моменти в тлумаченні і вживанні Конвенції, а також істотні проблеми загального характеру, внаслідок чого в наявності є передумови ст. 43 п. 2 Європейської Конвенції з прав людини [6].

Рішення, оскаржене урядом, знаходиться в протиріччі з практикою Суду і водночас не базується на фактах по казусу.

2. Уряд вважає, що рішення стосується таких істотних моментів тлумачення і вживання Конвенції:

- можливість оцінки Судом за критеріями Конвенції фактів і дій держави, подіям до входу в силу ЕКПЛ в Республіці Болгарії 7 травня 1992 г.;
- документи, що належать до казусу, на які Суд посилається при обґрунтуванні свого рішення і, зокрема, Статут Болгарської Православної Церкви; роль канонічного права і його визнання з боку держави при вживанні ст. 9;
- обов’язки держави з урахуванням принципу невтручання в життя релігійних спільнот;
- обсяг оцінки Суду, що стосується дій держави;
- вживання принципів правової безпеки, а також правомочності по охороні правового і суспільного спокою;
- використання різних критеріїв відносно держав у “перехідному” періоді.

3. Рішення Суду створює суспільне занепокоєння в Болгарській державі і болгарському суспільстві, а також у всьому православному світі, оскільки стосується питань великої суспільної значущості, що належать до канонів православ’я. Рішення ЕСПЛ стосується найістотніших проблем загального характеру для всіх віросповідань і церков, їх існування на основі єдиного устрою та управління, заснованих на канонах.

4. У своїй скарзі болгарський уряд підтримує раніше висловлену позицію, яка полягає в тому, що не було порушень з боку держави відносно прав позивачів за ст. 9, яка тлумачиться самостійно і зважаючи на ст. 11. Оцінка Суду, що стосується наявності порушень з боку Болгарської держави за ст. 9 ЕКПЛ, ґрунтується на цілком помилковій презумпції, що дії держави чинилися в умовах існуючого розділення в БПЦ.

Суд через своє тлумачення намагається відрегулювати відносини в болгарському суспільстві, зважаючи на історичні традиції, канонічне право і канонічну спадкоємність, які стосуються устрою БПЦ.

5. У протиріччі з принципами ст. 9 Конвенції і зі встановленою судовою практикою рішення Суду блокує будь-яку можливість держави здійснювати які б то не було дії із захисту релігійних прав громадян на підставі свого національного законодавства – Закону про віросповідання від 2002 р. [524] і через дії своїх органів – прокуратури і МВР.

У конкретному казусі держава не вчинила правопорушень, оскільки вона прийняла *ex lege* як законного представника органу БПЦ, сформованого за канонами Православ'я, і своїми діями захистила легітимні інтереси.

Дії держави були пропорційні бажаній меті, і причини, на які посилалася національна влада, є релевантними і достатніми — правова безпека і збереження правового і суспільного світу. Правова система будь-якої держави має створювати однакові умови громадянам для реалізації ними своїх релігійних прав. Водночас вона повинна створювати й умови дотримання всіх останніх законів.

У зв'язку з цим державні органи, що діяли в 2004 р., мали законну підставу за реальної необхідності скасовувати свої повноваження за наявності конкретних вимог — у випадку від БПЦ — для охорони її власності від осіб, яких Церква не вважає такими, що належать до неї. Уряд підкреслює, що прокуратура згідно зі ст. 127 Конституції Республіки Болгарія наділена правами стежити за дотриманням законів у країні. Прокуратура була зобов'язана після того, як належним чином була поінформована скаргою Синоду, підписаною Патріархом Максимом, зробити необхідні дії із припинення порушень закону.

6. Порушуючи правила Суду, було надано оцінку подій до набуття чинності Конвенції у Болгарії, що призвело до неточних політичних оцінок і до неприпустимого політизування самого рішення. Суд проігнорував і принцип змагальності в судочинстві. ЕСПЧ не коментує, чи відповідає “організація-позивач” канонічному праву або чинному законодавству, а припускає її легітимність і таким чином неприпустимо втручається у внутрішній устрій суспільних відносин, пов'язаних з БПЦ на конституційному і законодавчому рівні.

7. Допущення і застосування дискримінаційного підходу Суду до оцінювання справи і суперечність з його вже встановленою практикою у схожих справах ставить серйозні запитання, які стосуються принципу застосування однакових стандартів відносно релігійних громад в країнах — членах Ради Європи, і може створити умови для серйозного і неприпустимого конфлікту при тлумаченні і застосуванні розпоряджень Конвенції. В аргументації оскарження використовуються і вищезгадані рішення Суду зі співвідношених казусів [6].

Зобов'язання Болгарії в рамках Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Акти ОБСЄ є “м'яким” правом, фіксують певний

рівень відносин між країнами-учасницями та їх політичні зобов'язання. З приводу того що вони не є зобов'язаннями правового характеру, їх не можна посилювати судовими заходами, та вони не підлягають ратифікації як міжнародні договори. Болгарія є учасницею основних актів цієї організації і визнає відповідні стандарти із захисту права на свободу совісті та віросповідання. Участь Болгарії в ОБСЄ врегульовано з Меморандумом про взаєморозуміння між урядом Болгарії і ОБСЄ щодо створення нової форми співробітництва.

Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка раніше називалася Радою з безпеки і співробітництва в Європі (РБСЄ), було започатковано як політичний консультативний орган, до якого увійшли країни Європи, Центральної Азії та Північної Америки. У січні 1995 р. вона набула статусу міжнародної організації.

Знаменною віхою у розвитку процесу РБСЄ став Стокгольмський документ 1986 р. про заходи зміцнення довіри й безпеки, положення якого були доповнені і розвинуті в документах, ухвалених у Відні в 1990 і 1992 рр. На Гельсінській зустрічі в липні 1992 р. країни-учасниці прийняли рішення заснувати у Відні Форум РБСЄ з питань співробітництва в галузі безпеки (FSC), під егідою якого нині відбувається діалог з питань безпеки та переговори щодо контролю над озброєннями, роззброєння та зміцнення довіри і безпеки.

У руслі контролю над звичайними озброєннями, під час відкриття саміту РБСЄ в Парижі 19 листопада 1990 р., 22 країни НАТО та тодішньої Організації Варшавського договору підписали далекосяжний Договір про звичайні збройні сили в Європі (ЗЗСЄ), який обмежує цю категорію сил в Європі від Атлантичного океану до Уральських гір. Договір набув чинності 9 листопада 1992 р. 10 липня 1992 р. в рамках Гельсінського саміту РБСЄ було підписано Заключний акт Договору ЗЗСЄ — 1 А, яким вводились обмеження щодо чисельності звичайних збройних сил та запроваджувались додаткові стабілізаційні заходи.

Усі установчі документи ОБСЄ приділяють особливу увагу гарантіям прав людини та основоположних свобод. У рамках організаційної структури ОБСЄ було також створено Бюро з демократичних інститутів і прав людини, яке сприяє співробітництву держав-учасниць та контролює виконання їх зобов'язань у сфері “людського виміру”, тобто комплексу норм та заходів з прав людини та демократії, який є ширшим, ніж традиційні права людини. Бюро проводить щорічні зустрічі з імплементації зобов'язань у сфері люд-

ського виміру. У рамках Бюро діє Консультативна нарада експертів з питань релігії та віросповідання, яка складається з 60 членів, призначених країнами — членами ОБСЄ.

Параграфи 1 і 3 Принципу VII Декларації принципів взаємовідносин між державами-учасницями, яка є складовою частиною Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р., безпосередньо стосуються свободи думки, совісті, релігії та переконань: держави-учасниці зобов'язались поважати права людини та основні свободи, враховуючи свободу думки, совісті, релігії та переконань для всіх, без дискримінації за ознаками раси, статі, мови та релігії, та визнавати і поважати свободу особи сповідувати релігію чи віру як одноособово, так і спільно з іншими, діючи відповідно до веління власної совісті.

У § 7 Принципу держави-учасниці зобов'язалися діяти у галузі прав людини та основних свобод відповідно до цілей та принципів Загальної декларації прав людини та Міжнародних пактів про права людини [65, 7]. У рамках співробітництва в гуманітарних справах та контактах між людьми держави-учасниці підтвердили, що релігійні культури, установи та організації, які діють у конституційних рамках держав-учасниць, та їх представники можуть здійснювати між собою контакти, зустрічі та обмін інформацією у сфері їх діяльності [7, 42].

У Паризькій хартії для нової Європи держави-учасниці підтвердили, що кожна людина без будь-якої дискримінації має право на свободу думки, совісті, релігії та переконань [8], а самотність релігійних меншин має захищатися. Зобов'язання

держав гарантувати права людини, та, зокрема, релігійні свободи, відображені й в інших установчих документах Організації [9, ч. IV; 160].

Література

1. Конституция на Република България. — В сила от 13.07.1991 г. Обн. ДВ. бр.56 от 13 Юли 1991г., изм. ДВ. бр.85 от 26 Септември 2003г., изм. ДВ. бр.18 от 25 Февруари 2005г., изм. ДВ. бр.27 от 31 Март 2006г., изм. ДВ. бр.78 от 26 Септември 2006г., изм. ДВ. бр.12 от 6 Февруари 2007г. — <http://www.bcnl.org/doc.php?DID=78>
2. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом. — Х.: Консум, 2000. — 592 с.
3. A/RES/60/251 (2006). // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/502/66/PDF/N0550266.pdf?OpenElement>
4. Малишко В. М. Конституційне право людини на свободу світогляду і віросповідання: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.02 / В. М. Малишко; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2005. — 18 с.
5. Van Dijk, Peter. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights / Peter van Dijk, G.J. H. van Hoof. — The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1998. — 850 p.
6. <http://www.krotov.info/acts/21/2000/2009bolgar.htm>
7. Заключительный акт Совещания по сотрудничеству и безопасности в Европе от 1 августа 1975 г. — Режим доступа: http://www.osce.org/documents/html/pdftohtml/4044_ru.pdf.html
8. Паризька хартія для нової Європи — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_058
9. Паризький документ про подальший розвиток інститутів та структур СБСЄ від 1992 р. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_083

Міжнародно-правові зобов'язання у сфері релігійних прав Болгарії, яка є членом багатьох міжнародних організацій, мають визнання повного обсягу міжнародно-правових стандартів права на свободу совісті і віросповідання та їх імплементацію у національному законодавстві.

Международно-правовые обязательства в сфере религиозных прав Болгарии, которая является членом многих международных организаций, подразумевают признание полного объема международно-правовых стандартов права на свободу совести и вероисповедания и их имплементацию в национальном законодательстве.

International law obligations in sphere of the religious rights for Bulgaria, which is a member of many international organisations, mean a recognition of full volume of international law standards of the freedom of worship and creed, and implementation of them in the national legislation.

Надійшла 28 квітня 2010 р.